

Költők között – a költészet napján (2012. április 11.)

Szabó Lőrinc és Ady Endre hitéről

Ma, Húsvét nyolcadának szerdáján reggel a szentmisében Szent Lukács evangéliumának 24. fejezetéből az emmauszi tanítványok örökszép történetét olvastam fel. Nagyon szeretem ezt az elbeszélést, amely keresztény életünk parabolája is lehet. (Egyik Jézusról szóló könyvem címéül is ezt választottam: *Az emmauszi úton.*) Ilyenkor, húsvét hetében különösen is sokat mondó a történet: a Jeruzsálemet elhagyó, kiábrándult tanítványok mellé szegődik az Ismeretlen, aki megmagyarázza az írásokat, majd a kenyértörésben felismerik a feltámadt Jézust. Marasztalják, de Ő eltűnik szemük előtt.

E történet olvasásakor mindig felmerül emlékezetemben Szabó Lőrinc csodaszép verse a *Tücsökzenéből*: *Az Árny keze*. A kálvinista papivadék vergődő hitetlenségének őszinte vallomása ez, ahogy maga a költő is magyarázta egy évvel halála előtt, 1956-ban a *Vigilában* Szigeti Endrének írt baráti levelében: „Rettenetes dolognak érzem a hitetlenséget; de éppannyira rettenetesnek – mert lehetetlennek – a hitet is. Fiatalon még csak átsegített kétségbeeséseimen valami panteisztikus mámoren ennek az egyetlen és édes életnek; de ez egyre kevésbé vigasz, már régóta: személyes istent szeretnék, személyes túlvilági folytatást, és ez nem megy...” Így kezdi levelét válaszul *Válogatott versei* kritikájára, leírva őszintén vergődését. Majd az utóiratban még hozzáfűzi: „Olvasd el *Az Árny keze* című versemet a *Tücsökzene CCCXXIX. darabját*; semmi hízelgés nincs benne a ti vallásokat vagy a reformátusság vagy a buddhizmus felé, vagy a felé, amit közfelfogásnak nevezhetnénk – a legkomolyabban írtam!”

„Maradj velem, mert beesteledett!”

Bibliát hallgat a gyülekezet.

Alkony izzik a templom ablakán.

Hitetlen vagyok, vergődő magány...

Míg elmereng a régi emmauszi jeleneten, a sugár-hídon némán beoson egy örök Árny, tövis

koronázza: én teremtem csupán,

mégis mint testvérére néz reám,

mint gyermekére: látja, tudja, hogy

szívem szakad, oly egyedül vagyok,

s kell a hit, a közösség, szeretet.

S kezét nyújtja. Mert beesteledett.

Az előbb idézett vallomásra hivatkozik Kabdebó Lóránt tavaly megjelent kötetében: *Mesék a költőről*, Ráció Kiadó, Bp. 2011, 247. A Szabó Lőrinc életművét, hagyatékát közlétező, feldolgozó fáradhatatlan irodalomtörténész 75. születésnapjára jelent meg ez a gyűjtemény Szabó Lőrinc-tanulmányaiból. Most nem ezekben a filológiai és poétikai „mesékben” akarok tallózni, hanem *Szabó Lőrinc és Ady Endre hitéről tesztek pár megjegyzést*.

Elővettem és újra elolvastam barátom egyik jelentős tanulmányát: „*Szabó Lőrinc metafizikai távlatai*” in *Vigilia*, 2006/4, 290-296. Kabdebó Lóránt hívta fel a figyelmemet arra, hogy Szabó Lőrinc a húszas évek második felében egy könyvet és egy részletes tanulmányt szentelt Ady vallásos költészetének: *A Sion-hegy alatt* című antológiát. Én magam a 60-as évek elejétől, Louvain-ben megjelent első kötetemtől kezdve sokat foglalkoztam modern írók, költők (főleg magyarok és franciák) istenkeresésével. Egy válogatást is megjelentettem már

itthon: „*Csillag után.*” *Istenkeresés a modernirodalomban*”, (Távlatok, Bp. 1995) Ebben a magyarok között szerepel többek között Ady, Babits, József Attila., Illyés Gyula és Szabó Lőrinc istenkeresése, hívő hitetlensége, illetve megtérése. Nagyon érdekelt, amit a fiatal Szabó Lőrinc Ady hitéről, illetve ezzel kapcsolatban más költőtársairól írt a hit és a költészet viszonyát elemezve, és áttételesen önmagáról is vallott. Érdekesek a költő ott idézett 1940-es rádióelőadásai is.

Kabdebó tanulmánya elején idézi Szabó Lőrinctől ezt a kitételt: „Ady Endre a legnagyobb magyar vallásos költő.” Később a tanulmány kifejti, hogy milyen értelemben veszi Ady vallásosságát. Kabdebó megjegyzi: „Ady hívő-létéhez ragaszkodva szemléli a századelőn kicsúcsosodó és összegező ateista tendenciákat.” Röviden utal arra, hogy a fiatal Szabó Lőrinc a szabadgondolkodók és a kezdődő szekularizáció iránya felé tájékozódik. A költészet túl volt már a szimbolizmus misztikumán, és a világ a természettudósok új generációinak metafizikus világértelmezése felé fordult.

E jegyzetemben – *kiegészítésként* – most a XX. század elejének szellemtörténeti helyzetére szeretnék rávilágítani, ami részben megmagyarázza a Párizsban járt Ady istenes verseinek születését. Kétségtelen, hogy a század elején nagy hatással volt a fiatal költőkre, Adyra, Babitsra, Kosztolányira Nietzsche világszemlélete. Prohászka Ottokár a század elején abban a cikksorozatában, amelyből a *Diadalmas világnézet* született, alaposan elemzi és cáfolja Nietzsche ateizmusát. (Kimutatták, hogy Ady is Prohászkanak köszönhetően kezdett el érdeklődni az 1900-ban elhunyt új próféta iránt.) De most inkább azt hangsúlyoznám, hogy a századfordulón és a század elején a szekularizálódó Franciaországban (állam és egyház szétválásztása) elindult egy másik irányzat: a megtérések, katolikus hitre térések sorozata költők, írók, művészek körében. A századforduló nagy megtéréseinek sorozatát, amelyet a fiatal Claudel megtérése indított el, Király István Ady-monográfiájában az „istenkeresés tornádójának”, a „neomisztika pusztításának” nevezte.

E különös jelenségről tavaly májusban konferenciát tartottunk: *Száz év után – Eszméletcsere.* Bergson eszméinek hatása a XX. száza spirituális megújulására. Magyarország felé közvetítő: Dienes Valéria. JTMR–Távlatok–Faludi Ferenc Akadémia, Bp. 2011. – Bevezetőmben szóltam a századelő franciaországi megtérések sorozatáról, amelyhez kapcsolódott a Bergson-tanítvány és a Mester műveinek magyar fordítója, Dienes Valéria is, továbbá Babits Mihály is.

Eltekintek most a marxista kritikusok (pl. Király István) értelmezésétől, de idézem Vezér Erzsébet részben már helyesebb meglátásait Ady istenes verseinek geneziséről: *Ady Endre.* „Arcok és vallomások.” Szépirodalmi, Bp. 1968). 1906 nyarán Ady ismét Párizsban van. Idézem Vezért: „Ekkor érinti meg az a szellemi atmoszféra is, melyben az antiklerikalizmus politikai győzelme ellenére is valamiféle új misztika, lázas istenkeresés érlelődik.” Pár sorral alább magát Adyt idézi: „S az irodalmi kávéházakban kacagnak a kócos fiatalok, ha egy-egy megtérés hírére hallják. Csak a súlyosabbja érez egy pillanatig halálos hideget a szívében. Ó, jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk.” Vezér Erzsébet ezután hozzáfűzi: Ady „Párizsból hazatérve azután először írja majd le Isten nevét versében. „*Néhányszor már-már szinte hittem. / Néhányszor megjelent az Isten...*”

Ismeretes, hogy hajdan a marxista kritika az istenes verseket a „dekadencia” címkéje alá sorolta. Egyesek azt is mondhatnák: Ady követte a divatot, amikor a „megtérések tornádója” megszuhintotta. Vezér Erzsébet felvetette a kérdést, hogy vajon Ady, a kálvinista, racionalista publicista valóban vallásos lett-e, amikor istenes verseit sorjázta. Elemzésében rámutat Ady kálvinista neveltetésére és katolikus befolyásra is, kitér a századfordulón erősödő „anti-intellektualista” irány (Bergson) és a szimbolisták istenkeresésére (gondoljunk itt a fiatal

Claudel, Verlaine, Baudelaire hitére). Bár még hangoztatja a pszichológiai és társadalmi viszonyok (a költő neuraszténiája, a Lédával való szakítás, a kilátástalan politikai helyzet) befolyását, így összegezi Ady hitét (*i.m.* 102-103): „Míg a korabeli szimbolistáknak az istenkeresés teljes befelé fordulást és megnyugvást jelentett, elszakadást a kor problémáitól, addig Ady istenkeresése, mely inkább istenperelés volt, állandó és csillapíthatatlan küzdelmet tükröz a hit és a hitetlenség között.”

Az utolsó félmondattal egyetérthetünk. Azzal is, hogy Ady vallásossága, Isten-hite különbözik a tételes keresztény (kálvinista) hittől. De azt nem lehet állítani, hogy a magyar költő csak divatot követett, pózolt, mert „hívó hitetlensége” mélyén hiteles istenélmény húzódott meg. Találón írta Szabó Lőrinc *A Sion-hegy alatt* c. antológia bevezetőjében: „*Minden gondolatnak alján* Istennel élt és halt Ady Endre, minden tettnek a sokarcú isten volt valahol a talpazata Adyban, s mikor a *szentlélek* közelebb vitte vagy a *kocsmagőz* eltávolította: Ady Endre előtt mindenkor egyformán az Isten volt a szilárd pont és emberi életével csak a közte és Isten közti változó távolságot mérte, mindaddig, amíg nemcsak lelke, hanem teste is elmondhatta a *megtalált* és *megölelt* Istennek, hogy: *egyek vagyunk mi a halálban.*”

„Katolikus szellemben nevelt kálvinista voltam” – írta 1901-ben a fiatal nagyváradi újságíró. Ady a váradi évek pöffeszkedő antiklerikalizmusát és vidéki voltaire-ianizmusát elviszi Párizsba is. A világvárosban felfigyel a megtérésekre, az új misztikus irányra, 1906-ban gúnyolódva írja: „Mennyi Saul tér meg itt Franciaországban. Holott ennél utálatosabb elváltozás nincs a világon. /.../ Marasmus senilis, valami fizikai vagy lelki aberráció, üzleti érdek.” E korlátolt megjegyzés ellenére valami megsuhintja, és cikke végén felsóhajt: „Óh, jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradtak és istenfélők leszünk.”

A megtért Saulok példája nem maradt hatás nélkül a hitetlenül is hívó, az istenes verseket sorjázó Ady lelkében. Király István monográfiájában (*Ady Endre. II.* 1970, 394–396) ezt a jelenséget „pusztító neomisztikának” és „retrográd forradalomnak” bélyegezte. Az istenes verseit kezdő Ady is „példája s részese volt ennek a polgári Európa egészét elöntő misztikus sodrásnak.”

E sorok írója most inkább az „egzisztencialista” Szabó Lőrinc értelmezéséhez csatlakozik. Amit Ady vallásosságáról írva általában a hit és a költészet viszonyáról megfogalmaz, áll Adyra, önmagára, József Attilára, sőt Illyésre, Babitsra, és sok ún. „megtért” költőre, íróra, művészre. „Amit a teológia, a metafizika, a kozmogónia, a lélektan, sőt az ismeretelmélet és a természettudomány megmunkál, azt az érzelem és a képzelet jogán, rendszer és módszer nélkül, egy kicsit a maga nyersanyagának tekinti a költő is. Isten végtelen téma, minden út hozzá vezethet. Akiben van fantázia, az akkor sem tud hitetlen lenni, ha annak hiszi magát. Ateista verset még nem írtak; a ahogy a modern fizika sugárzássá differenciálja az egész anyagi világot, úgy finomul szellemmé (a kéziratot fogalmazványban: „valami misztikus erővé”) a földi matéria sok tüntetően materialista költeményben.”

A modern (keresztény) ember hite küzdelmes hit, kísértéseknek kitett, megpróbált hit, ahogy Joseph Ratzinger magyarázta az egyetemistáknak 1968-ban *a keresztény hitről* szóló előadásorozatában. De az őszintén kereső nem hívó is felvetheti magának a kérdést: Háttha a hívőknek van igazuk? A hit és a hitetlenség határvonala valamennyiünk szívén keresztül húzódik. Lehet transzcendencia-élménye (pl. a szépség vagy a szerelem-szeretet extázisában), ill. burkolt Isten-élménye a magát nem hívónek tartó költőnek is. Az Isten-élményt és Isten-hitet meg kell különböztetnünk, továbbá a hit tárgyát, tartalmát is helyesen kell érteni. A hívők sokszor babonás, torz istenképének megtisztításában segíthet az ateista tagadása: tagadása minden antropomorfizmusnak, az Istenre vetített emberi vonásoknak. De azt is meg

kell világítanunk az Isten-tagadóknak, hogy sokszor valójában a saját maguk alkotta, vagy a hívőknél látott torz Isten-képet tagadják, amit tagadnunk is kell. Igazában az élő Isten arca Jézus Krisztus kinyilatkoztatásában ragyog fel. És innen még további lépés az Egyház által elénk terjesztett tételes hit, a Hitvallás ágazatainak igazsága – persze az is helyes, korszerű értelmezésben. Mindez a tisztázás sürgető a Hit Évében, az elpogányosodott „nyugati világban” az új evangelizálás sürgető feladatában.